

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ – ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Докторске академске студије

ИЗВЕШТАЈ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1.1. ДАТУМ И ОРГАН КОЈИ ЈЕ ИМЕНОВАО КОМИСИЈУ

Одлуком бр. 1405/1, донетом на седници одржаној дана 25. априла 2024. године, Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду образовало је Комисију за оцену докторске дисертације докторанда мсе **Изабеле Бељић** под насловом „**Морална паника као инструмент спровођења стандарднојезичких идеологија: пример српског и шпанског језика**”, урађену под менторским руковођењем др **Јелене Филиповић**.

1.2. САСТАВ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1. ПРЕДСЕДНИК КОМИСИЈЕ

Име и презиме: др Ана Кузмановић Јовановић

Звање: редовна професорка

Ужа научна област: хиспанистика – шпански језик

Датум избора у звање: 9. јун 2021.

Установа на којој је запослен: Филолошки факултет – Универзитет у Београду

2. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: др Александар Милановић

Звање: редовни професор

Ужа научна област: српски језик

Датум избора у звање: 17. април 2019.

Установа на којој је запослен: Филолошки факултет – Универзитет у Београду

3. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: др Марија Мандић

Звање: виша научна сарадница

Ужа научна област: социolingвистика

Датум избора у звање: 29. новембар 2021.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТКИЊИ

Име (име једног родитеља) презиме:	Изабела Бељић
Датум и место рођења:	9. април 1972, Рума
Наслов мастер рада:	„Африкате у српском и шпанском језику и њихова артикулација. Проблеми транскрипције имена из шпанског и предлог за транскрипцију шпанске африкате /š/“
Датум одбране мастер рада:	14. јануар 2010.
Установа где је одбрањен мастер рад:	Филолошки факултет – Универзитет у Београду
Научна област из које је стечено академско звање мастера:	Хиспанистика

III СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА који су објављени или прихваћени за објављивање у оквиру рада на докторској дисертацији

Beljić, Izabela. 2015. La construcción de las identidades lingüísticas: el caso de la variedad andaluza del español y las modalidades meridionales del serbio. *Verba hispanica*: anuario del departamento de la lengua y literatura españolas de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Ljubljana, XXIII/1, Ljubljana: Editorial científica de la Facultad de Filosofía y Letras, 87–105. <https://doi.org/10.4312/vh.23.1.87-105>. ISSN 0353-9660.

IV НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

**Морална паника као инструмент спровођења стандарднојезичких идеологија:
пример српског и шпанског језика**

V ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Предмет истраживања је концептуализација идеје моралне панике у сврху промовисања и одржања стандарднојезичких идеологија. Стандардни језик је у служби изградње и одржавања заједничке културе нације, повезивања припадника једног друштва и раздвајања од других, а језичка унификација део је ширег процеса економске, политичке и културне хомогенизације. Стандарднојезичке културе, у мањем или већем степену, одликује институционализовано, централизовано и недемократско управљање језиком. Такве културе често не препознају активности у смеру „одоздо нагоре“ које проистичу из стварне језичке

употребе и комуникативних потреба говорника, отпорне су на промену стандардног језика и неосетљиве на друштвени, културни и политички преображај културних модела (Aitchison 2001, Fairclough 2015, Filipović 2018).

У стандарднојезичким културама, *језичка варијација* и *језичка промена* сагледавају се као претња постојећем устројству и проглашавају се за кварење (пропадање) важне друштвене вредности, симбола националне државе и јединства заједнице – језика (Filipović 2015, 2018a, 2018b). За таква друштва карактеристично је да се говорници приклањају идеји правилности: неки облици се сматрају „добрим“ и „исправним“, а други „лошим“ и „погрешним“. Иако су правила арбитрарна и наметнута, говорници углавном сматрају да су својствена самом језику: да је реч о законитостима језика, а не друштва, те да су „правилност“ и „неправилност“ лингвистичке чињенице (Milroy 2001, Langer, Davies 2005, Milroy 2007, Anić 2009). Стварањем забринутости због наведеног урушавања општеприхваћених вредности и губљења националног идентитета, код говорника се производи језичка несигурност и страх од језика. Будући да су језичка варијација и језичка промена инхерентна својства језика, говорна заједница се оваквим, научно неутемељеним погледима доводи у заблуду. Осим тога, таквим поимањем језика и спровођењем идеологије језичке статичности и традиције подстиче се дискриминација и(ли) стигматизација говорника, језичка несигурност, шизоглосија и самомржња, што оставља штетне последице на друштво у целини (Kapović 2013, Starčević *et al.* 2019).

Циљ истраживања је да се разматрањем стандарднојезичке моралне панике продубе научна сазнања у оквиру ширег концепта моралне панике, те деконструише начин његовог функционисања као потенцијалног инструмената неформалне друштвене контроле. Намера је да се у примени корпуса истражи зачетак и развој проблема узрокованог изазивањем моралне панике, интерпретација и корист коју доноси одређеним интересним групама. Расветљавање ове важне друштвене теме може бити подстицај за нова истраживања у области (стандардно)језичке моралне панике, али и других видова испољавања овог феномена.

Осим тога, истраживање треба да укаже на ненаучност и штетне друштвене последице спровођења стандарднојезичких идеологија, на важност језичке слободе и неограничену креативност у употреби језика, да истакне ове друштвено битне теме у научној и најширој јавности, те подстакне критичко промишљање и друштвену дебату. У том смислу циљ *друштвено ангажоване (социо)лингвистике* и *антипрескриптивистичког језичког активизма* јесте указивање на негативне друштвене појаве, попут елитизма, класизма, снобизма, шовинизма, стигматизације и дискриминације (Labov 1982: 165, Starčević *et al.* 2019: 68–69, Trudgill 2000: 197–198).

VI ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА ДИСЕРТАЦИЈЕ

Основна хипотеза рада је следећа: морална паника служи као инструмент спровођења стандарднојезичких идеологија који омогућава да се преко (електронских и штампаних) медија допре до најшире јавности и утиче на друштвену перцепцију језика. Стога је примарна замисао да се уоче, опишу и протумаче механизми и начини на које се јавност посредством канала информисања – у спреси с друштвеном елитом и интересним групама – узбуњује око језичких питања. Пошто је стандардни језик високо вреднован чинилац друштвеног живота за који се везују снажне колективне емоције, а морална паника почива на механизмима чији је циљ изазивање јаким осећања (мелодраматичан речник, сензационалистички наслови, намерно наглашавање одређених елемената како би се појачала напетост и узнемиреност групе или заједнице), могуће је успоставити блиску везу између ове две категорије (Cameron 1995, Bugarski 2003).

Удруживањем двају средстава друштвене контроле – стандарднојезичких идеологија и моралне панике – хегемонијски се обликује јавно мњење и ојачава моћ утицајних друштвених група са циљем одржања постојећег друштвеног устројства. Наводни проблем по правилу се

преувеличава, те забринутост јавности у вези с језичким питањима повремено поприма шире размере. Задирући у емоције, жеље и страхове појединаца проблематика добија моралну димензију надилазећи значај многих важних друштвених питања. Ако се ове појаве тумаче терминологијом моралне панике, језички ауторитети постају „морални активисти“, а обични говорници „народни демони“ (Cohen 2011).

Премда је концепт „језичке“ моралне панике комплекснији у односу на уобичајене моралне панике и има знатно дуже трајање, због садејства креатора политике, интересних група и медија, могу се препознати њене битне карактеристике. Кључно питање у вези с овом врстом моралне панике јесте: Око чега се покреће паника и које потенцијално опасне друштвене промене изазивају толико снажне емоције? Одговоре на та питања треба пре свега потражити у непосредном друштвено-политичком контексту, али и у културолошком значају стандардног језика, како би се проникло у сложене механизме (зло)употребе моралне панике у одређено време и у одређене сврхе (Cameron 1995, Kordić 2010). У том смислу, методолошким поступцима критичке социоллингвистике и критичке анализе дискурса истражени су процеси, топоси и дискурзивне праксе који производе феномен идентификован као *стандарднојезичка морална паника*.

Из основне претпоставке проистиче неколико потхипотеза:

1. Лаички ставови о језику оптерећени су вредносним параметрима. Међутим, ти вредносни судови не потичу од обичних говорника, већ од лингвиста прескриптивиста. Субјективни критеријуми (појединих) језикословаца ширењу уверења о „правилној“ и „неправилној“ употреби језика, те неопходности доброг владања нормом;
2. Применом моралне панике на језичка питања снажно се утиче на јавно мњење, а изворни говорници – који имају развијене комуникативне компетенције – проглашавају се неписменим и неуким, отворено се стигматизују и дискриминишу. Сумња у „исправност“ употребе језика и усредсређеност на нечињење „грешке“ спутавају говорнике, изазивају нелагоду, фрустрацију, комплексе и моралне конфликте, те доприносе одржавању и продубљивању класних разлика;
3. Препознавањем и анализом фаза стандарднојезичке моралне панике може се показати да се морална паника користи у примени стандарднојезичких идеологија у пракси. Наводни проблем (непознавање матерњег језика, општа функционална неписменост и незнање и сл.) се не решава, већ перпетуира. Мере које се предлажу као решење екстремне су и репресивне, те обухватају промену легислативе;
4. Језичка промена и језичка варијација стигматизују се и представљају као претња језику, идентитету, култури, нацији, опстанку. Наметањем стандарднојезичких идеологија (мита о кварењу и пропадању језика због страног утицаја или родно сензитивног језика, на пример) настоји се спутати или успорити језичка промена;
5. Покретањем моралне панике у вези с језичким питањима шире се ненаучне заблуде о језику.

VII КРАТАК ОПИС САДРЖАЈА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Феномен моралне панике сагледава се у оквиру два наратива, те је анализа корпуса подељена у два дела: 1. *пропадање језика* и 2. *угроженост језика*. У првом делу обрађени су језички приручници и саветници, језички онлајн саветници и језичке кампање у Србији и хиспанском свету (Мексико, Уругвај и Шпанија), док се угроженост језика преиспитује кроз призму борбе против туђица (англицизма), отпор према родно осетљивом (стандардном) језику и очување ћирилице.

Дискурс о „пропадању“ језика, односно језичкој промени као носиоцу „кварења“ и „урушавања“ језика, присутан је у мањој или већој мери у стандарднојезичким културама, у које спадају српска и шпанска. Према прескриптивистима, језик константно пропада, а то пропадање повезано је с моралним падом (Milroy 1998: 58). Увек је неко прошло стање језика боље од садашњег, те се идеологија језичке традиције и идеологија статичности

(непромењивости) испољава концептима: „старије је боље“, језик књижевности као идеал, традиција „најбољих писаца“ итд. (Milroy 1998: 58, Milroy, Milroy 1999: 24, Hohenhaus 2005: 205, Starčević *et al.* 2019: 221). Норма треба да буде константа, а одступање од норме тумачи се као девијација, „језичко отпадништво“.

Језик „пропада“ и истовремено је константно „угрожен“ континуираним језичким променама, односно даљим пропадањем. Изабрани корпус за анализу „угрожености“ језика чине научни и стручни радови из области лингвистике, одлуке и саопштења шпанских и српских језичких институција (РАЕ и Одбор за стандардизацију српског језика), те медијски написи. Овом грађом обухваћене су највеће „претње“ српском језику, против којих се треба „борити“: страна (енглеска) лексика, родно сензитивни језик и употреба ћириличног писма.

Без обзира на то што стране речи чине велики део вокабулара сваког језика, за стандарднојезичке културе карактеристично је пуристичко-ксенофобно проскрибовање туђица, а тај феномен назива се „угрожавање“ („кварење“, „нарушавање“, „уништавање“) језика енглеским. Борба против англицизама у Србији је институционална, а делимично и у Шпанији будући да РАЕ, док су медијске кампање против продора енглеског константне су у обе државе. За ову врсту кампања карактеристична је „ратна“ терминологија која указује на непосредну опасност: „инвазија“, „претња“, „угрожавање“, „вирус“, „најезда“, „објављивање рата“ и сл.

Родно осетљиви језик такође представља „претњу“ српском језику. Српски стандард није дефинисао морфолошки женски род за означавање занимања, звања и титула жена, иако све више фемининатива спонтано улази у језички праксу. Одбор за стандардизацију српског језика не препознаје потребу за нормирањем одређеног лексичког корпуса, већ се супротставља језичкој промени ставом да употреба родно осетљивог језика беспотребно оптерећује језички исказ и да су генеричким (немаркираним, неутралним) мушким родом покривени сви родови. У овом одељку дат је систематичан увид у ставове језичких институција према родно осетљивом језику и супротстављена становишта лингвиста, те критички коментар о казним мерама Закона о родној равноправности (Службени гласник РС, бр. 52/2021) у вези с употребом језика. У дискурсу о родно осетљивом језику у Србији присутни су сви елементи моралне панике: претња, опасност, непријатељ, симболична значења, људи од ауторитета, појединци и институције од друштвеног угледа, погубне последице по друштво.

Неговање и очување ћирилице сталне су теме у српској јавности, у оквиру ширег наратива о угрожености српског народа (Брборић *et al.* 2017, Ковачевић 1999, Ковачевић 2018). Кампање се воде готово непрестано, по потреби интензивирају и придаје им се велика медијска пажња. У овом делу рада обрађени су: ставови нормативиста о употреби ћирилице у оквиру одлука Одбора за стандардизацију српског језика, Закон о службеној употреби језика и писама (Службени гласник РС, бр. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005, 30/2010, 47/2018 и 48/2018) и Закон о употреби језика у јавном животу и заштити и очувању ћириличног писма (Службени гласник РС, бр. 89/2021). Потоњи закон контрастиран је са Законом о родној равноправности када је реч о казним одредбама, а дати су и примери добрих и лоших пракси језичког законодавства.

VIII ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација Изабеле Бељић зрело је и савесно урађен рад, писан на основу одличног познавања релевантне литературе, али и са способношћу за њену критичку процену, због чега представља допринос домаћој науци.

Кандидаткиња је уложила изузетан труд да идентификује сегменте моралне панике у оквиру стандарднојезичког дискурса, јасно издвајајући тематске целине које приказују овај феномен кроз различите димензије. Аналитичком методом уочавају се и рашчлањују специфични елементи стандарднојезичких идеологија како би се проникло у њихову природу,

структуру и међуодnose, док се дескриптивном анализом одређује се присуство одређених идеја и тенденција, те сагледавају циљеви њихових протагониста и антагониста. Експликативном методом откривене појаве се интерпретирају и подвргавају семиотичкој анализи како би се одредило њихово значење и импликације у конкретном контексту. Компаративном методом обрађују се модели стандардизације шпанског и српског језика, однос говорника и институција према нестандартним варијететима, утврђују се сличности и разлике у присуству одређених стандарднојезичких идеологија и њиховој примени, те пореде савремени језички феномени у оквиру специфичног друштвеног контекста.

Резултати истраживања овог интердисциплинарног рада, који почива на постулатима критичке социоллингвистике и критичке анализе дискурса, истакла су могуће тачке укрштања језика и културе, те пружила потпуније схватање језичких, културолошких и друштвених феномена у српском и шпанском друштву. Истраживање представља допринос бољем разумевању два језика и две културе кроз идентификовање стандарднојезичких тема у научном и медијском дискурсу. Ауторка је веома детаљно приступила анализи критички преиспитујући доминантне стандарднојезичке идеологије у српском и шпанском контексту и разматрајући питања релевантна за откривање циљева спровођења стандарднојезичких идеологија, те ванлингвистичке факторе који условљавају развијање и одржавање ставова говорника према језику. Резултате свог истраживања протумачила је на релевантан и убедљив начин, а приказала их је прегледно и систематично.

Корпус на основу ког се анализира присуство моралне панике у вези са стандарднојезичким питањима чине приручници и саветници, језички онлајн саветници и језичке кампање у Србији и хиспанском свету, као и научни и стручни радови из области лингвистике, одлуке и саопштења шпанских и српских језичких институција, те медијски написи у вези с стандарднојезичким поимањем употребе туђица, родно осетљивог језика и ћирилице. Овај корпус до сада није класификован нити анализиран на овај начин.

Вредност истраживања представља бављење темом културних модела, који се налазе се у основи друштвеног, а самим тим и говорног понашања и обликују друштвене односе унутар српске и шпанске говорне заједнице. Ауторка је овим истраживањем осветлила неке аспекте друштвене организације српске и шпанске заједнице као и односе унутар друштвене хијерархије, што представља допринос у разумевању и тумачењу друштвено и културно конструисаних образаца мишљења и понашања.

Осим тога, кандидаткиња је дала свој допринос кроз сам одабир теме, имајући у виду да разматрање концепта моралне панике из теоријског и практичног угла није у довољној мери анализирано у научној литератури из области српске и шпанске лингвистике. Морална паника обрађивана је у домаћим социолошким и криминолошким студијама, довођена у везу с медијима, верским питањима, вирусом COVID-19, насиљем у породици, истополним заједницама, друштвеном нетолеранцијом, док у оквиру лингвистике и социоллингвистике готово уопште није проучавана, те овај аспект рада представља значајан допринос српској науци.

Иновативност рада се огледа и у његовом интердисциплинарном карактеру јер оваква истраживања скрећу пажњу на потенцијал дубљег разумевања језика и културе кроз сарадњу различитих дисциплина и субдисциплина (антрополошка лингвистика, језичка политика и планирање, студије културе, родне студије).

Такође, ауторка упућује на важност критичког и аргументованог промишљања стандарднојезичких пракси које треба да афирмише научна становишта од ширег друштвеног значаја, те утиче на уравнотежавање односа моћи и умањивање социјалне неједнакости. Овај приступ, заснован на начелима етичког научног и друштвеног ангажмана, састоји се од разобличавања стандарднојезичких идеологија због ненаучности, конзервативности и назадности, те штете коју наносе читавом друштву. Овакав вид ангажованости усмерен је на толеранцију, друштвено позитивне идеје, хуманост и правду, критичко деловање, одговорност, те постизање друштвене промене и равноправности.

IX ПРОВЕРА ОРИГИНАЛНОСТИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

На основу *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду* и налаза у извештају из програма *iThenticate*, којим је извршена провера оригиналности докторске дисертације **„Морална паника као инструмент спровођења стандарднојезичких идеологија: пример српског и шпанског језика“** ауторке **Изабеле Бељић**, констатовано је да утврђено подударање текста износи 10%.

Овај степен подударности последица је реферирања на академску литературу и цитата, што је у складу са Чланом 9. Правилника.

На основу изнетог, а у складу са ставом 2 Члана 8. *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду*, извештај указује на оригиналност докторске дисертације, те се прописани поступак припреме за њену одбрану може наставити.

X ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ

Комисија за оцену докторске дисертације констатује да је дисертација „Морална паника као инструмент спровођења стандарднојезичких идеологија: пример српског и шпанског језика“ кандидаткиње Изабеле Бељић оригинално и самостално научно дело и да су се стекли услови за њену јавну одбрану.

Комисија стога предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да прихвати с позитивном оценом Извештај о оцени докторске дисертације под насловом „Морална паника као инструмент спровођења стандарднојезичких идеологија: пример српског и шпанског језика“, коју је урадила кандидаткиња Изабела Бељић под менторством др Јелене Филиповић и да је, у складу са прописима, упути Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на разматрање.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ:

1. _____
др Ана Кузмановић Јовановић
председница Комисије
2. _____
др Александар Милановић
члан Комисије
3. _____
др Марија Мандић
чланица Комисије